

se na neeksplicirani pojam znanosti, koji nam danas ipak stoji na raspolaganju. Na-lazimo se u dobu kada radikalno zastarijeva naša literarna civilizacija vezana uz fonetsko pismo. Mijenja se paradigma našeg odnosa prema svijetu u cjelini. U središtu te promjene stoji računalo (computer) kao multimedijski artefakt, kao pribor koji misli. S njim onih 4000 znanstvenih struka u katalogu njemačke Rektorske konferencije nisu više nikakav problem. Znanje nam stoji na raspolaganju u ptičjoj perspektivi, sve se vidi istovremeno! Stoga zaista ohrabruje, nažalost veoma reducirani, prilog Burkhardta Steinwacha koji se zalaže za *medijsku znanost* određujući je, nažalost, skućeno kao duhovno-kulturnu disciplinu.

Čitava studija mogla bi poslužiti kao ishodište novog projekta, a mi bismo željeli da se u dogovoru s Mittelstraßom, s K. Wilkes i Lelasom projekt realizira u Dubrovniku.

Davor Rodin

Recenzija

Dražen Lalić, Anči Leburčić,
Nenad Bulat

Grafiti i subkultura

(Alinea, Zagreb, 1991)

Kroz svaku se marginalnu temu, koliko god naizgled bila nevažna i mala, može ući u srž društvene problematike. Svaka autentična društvena pojava, koliko god bila marginalna s obzirom na glavne društvene tokove i teme, otvara pred nama čitav dijapazon ideja, pitanja, pa i odgovora. Takva je i tema grafita, kojoj je posvećena knjiga triju mladih splitskih sociologa: Dražena Lalića, Anči Leburčić i Nenada Bulata, pod naslovom *Grafiti i subkultura*. Kao što sugerira sâm naslov, grafiti se istražuju kao dio subkulture mladih. Oni, međutim, nisu samo to; po svojoj znakovitosti oni nadilaze subkulturni trend. Oni su doista djelo mladih,

najčešće tinejdžera-srednjoškolaca, ali ako ih ne odbacimo olako kao delinkvenciju i uništavanje gradskih pročelja, iz njih možemo iščitati ponešto od »duha vremena«. Zid je, uostalom, kao ponuđeni medij komunikacije privlačio ljude stoljećima prije našeg vremena; grafiti nisu tek postmoderna pomodna novotarija, premda su u doba sprejeva i betona rasprostranjeniji nego ikada.

Kod grafita ćemo najčešće uočiti osobine njihovih mladih tvoraca: oni su impulzivni, rijetko promišljeni, buntovni, a bave se temama koje su adolescentima bliske i bitne, a za njihove roditelje već prilično marginalne i potpuno u domeni neobaveznog: glazba, sport, pripadnost skupini prijatelja, avantura, stil. Grafiti su zato izraz sukoba generacija, ali istodobno i simbolički izraz društvenog konflikta koji nadilazi generacijski konflikt. Pa i sâm generacijski konflikt simbolizira vječiti društveni konflikt vlasti i buntovništva, komformizma i individualnosti, reda i anarhije. Grafiti su način da mladi izraze svoje želje, stajališta, poruke.

Prema količini društvene moći koju posjeduju, mladi su u svim suvremenim gerontokratskim društvima marginalci. Diskrepancija između njihove stvarne tjelesne, pa i duhovne moći, i društvene nemoći sili ih da se izraze, uz ostale, i na ovaj poluzabranjeni način. Drugi im društveno etablirani, ali i kontrolirani kanali javnog komuniciranja nisu dostupni. Grafiti su buntovni već po svojoj formi. Šaranje po zidovima koje starija generacija u pravilu ne odobrava, prekršaj je koji se i zakonski kažnjava. Sadržaj grafita najčešće izaziva novo negodovanje — nasilje, droga, seks ili nerazumljivi strani nazivi »galamdžijskih« rock, punk, heavy-metal i ostalih skupina, potvrda su za tezu o »iskvarenoj« mladeži. Ipak, teza o iskvarenoj i delinkventnoj mladeži sasvim je plitkoumno nepristajanje na bilo kakav spoznajni napor kada je riječ o društvu i njegovim problemima. Grafiti doista jesu provokacija i otvorena demonstracija neslaganja s vrijednostima dominantne kulture — primjerice s redom i čistoćom. Ali grafiti su i osjetljiv barometar društvene klime i registrator problema — jedan od rijetkih istinski slobodnih i necenzuriranih. Da nije tako, i da su oni

samo puka nepodopština zločestih adolescenata, vjerojatno nikada ne bi postali predmetom relativno brojnih socioloških istraživanja u nas i u svijetu.

U svakom slučaju, nije se lako opredijeliti da li su grafiti umjetnost ili vandalizam, a vjerojatno je ipak najtočnije ustvrditi da je teško na taj način generalizirati. Svaki naš urbani suvremenik, od Splita do San Franciska, zna da se grafiti pojavljuju u rasponu od lucidnih dosjetki i umjetničkih murala do vulgarnih natpisa i škrabotina koje zagađuju i nagrđuju naš ionako prilično neveseo i neuredan urbani milieu. Kako se grafiti nezaustavljivo šire našim gradovima, javno »roditeljsko« mnijenje postaje prema njima tolerantnije. Oni, osim u slučajevima kada nagrđuju kulturne spomenike, oživljuju i humaniziraju mrtvu i hladnu površinu zida. Oni su ponekad jedino individualno i ljudsko što možemo vidjeti u ogoljelom betonskom pejzažu novih stambenih naselja sastavljenih od unificiranih i nemaštovitih betonskih kvadara. Krunski argument za tezu o humanizirajućem učinku grafita jest najslavniji zid nakon Kineskoga — onaj Berlinski, nasreću bivši, kojemu su grafiti i slikarije dali ljudsku dimenziju, dimenziju otpora, čak i humora, i tako ga učinili prema riječima jednog njemačkog autora, »oglasnom pločom njemačke politike«, umjesto da bude isključivo zastrašujući simbol snage i nesmiljenosti totalitarne politike.

Jer, totalitarizam i autoritarizam ne vole grafiti; suviše su divlji, nekontrolirani i nesocijalizirani. Dok u New Yorku, primjerice, postoji nešto što bismo mogli nazvati »visokom grafitnom kulturom«, na donedavno postojećem realsocijalističkom istoku oni su bili tek rijetki eksces koji se brzo uklanjao. To ne znači da gradovi nisu bili puni parola — ali sve su to bile režimske parole, koje su trebale stvoriti dojam »spontanog narodnog oduševljenja« režimom i tako mu priskrbiti barem fiktivnu legitimitet. Ni mi toga, naravno, nismo bili pošteđeni — na najfrekventnijim mjestima u gradu po zidovima su se kočili hvalospjevi Titu, Partiji, samoupravljanju, socijalizmu. Ti su kvazi-autentični režimski grafiti, koje su pisali partijski aktivisti, zapravo uvijek bili mrtvi — nisu

mogli izazvati ni oduševljenje, ni iskreno odobravanje ni ljutnju — možda tek prezir. Danas su oni ponegdje prebojani, i to se može tumačiti kao svojevrsna osveta; ali oni nisu nimalo opasni, kao što nikada nisu bili korisni. Oni su danas, štoviše, možda čak i korisni jer u sebi imaju stanovitu spoznajnu vrijednost: razmišljanje o tome što smo bili i kako smo živjeli prije, pomaže nam da spoznamo što smo danas. Srodne tim nekadašnjim režimskim socijalističkim grafitima danas su, čini se, česte i nametljive parole pro-life pokreta, kojima je volja vladajućih blagonaklona, ako ne i istovjetna. One grade novi jaz između našeg »javnog« i privatnog mišljenja. Taj će raskorak ujedno biti i njihov jedini učinak.

Iako grafiti mogu prenositi privatne poruke i biti namijenjeni samo jednoj osobi, ili čak mogu biti neka vrsta besplatnih oglasa, u pravilu su to generalizirane poruke koje se žele nametnuti što većem broju primalaca. Ipak, oni uglavnom ostaju intragrupna i intrageneracijska komunikacija, a tek sporadično izazivaju zanimanje i razumijevanje »roditelja«. Razlog je tome različiti kod kojim poruke očitavaju starije generacije, i nepoznavanje specifičnog uličnog argota kojim se služe adolescenti, pa i oni nešto stariji, koji još nisu ušli u svijet rada i »ozbiljnosti«. Primjer takvog nerazumijevanja je i ime irske rock grupe »U2« koju stariji građani ponekad »čitaju« kao ustašku parolu. Zato su grafiti ipak pretežno intrageneracijska komunikacija mladih, koji se na taj način obraćaju svojim »značajnim drugima«, objavljuju kolektivnu pripadnost određenoj subkulturnoj grupi, žele iskazati originalnost i afirmirati se unutar grupe vršnjaka. Tek oni nešto stariji i za to kvalificiraniji mogu u porukama i simbolici grafita očitati dublje i šire slojeve psihološke motivacije i sociološkog značenja. To je pokušalo i ovo istraživanje.

Grupa mladih istraživača splitskog Instituta za društvena istraživanja poduhvatila se zadaće da pomoću empirijskog materijala koji se sastojao od nekoliko tisuća splitskih grafita istraži subkulturne stilove mladih, odnos mladih prema sklopu dominantnih kulturnih i društvenih vrijednosti, te da pokuša

izložiti sadržaje i značenja grafitnih poruka. Njihova im je mladost nedvojbeno koristila u komunikaciji s grafitima i njihovim tvorcima, zbog već spomenutog komunikacijskog jaza koji se u svezi s ovim fenomenom otvara među različitim generacijama. Empirijski materijal savjesno je i temeljito obraden bez pretencioznih zaključaka i suviše smjelih generalizacija. Istraživanje ima i element longitudinalnosti jer su splitski zidovi »pregledani« tri puta tijekom godine 1989. i 1990. U neka »normalna« mirna vremena ta bi vremenska distanca možda bila beznačajna, ali u ovom slučaju riječ je o burnoj političkoj godini na našim prostorima, godini konačne političke agonije komunizma, uvođenja višestranačja, jačeg prodora novih vrijednosti u kulturnu matricu društva itd.

Te su se političke i društvene promjene najviše odrazile na porast broja grafita političkog, naročito nacionalnog sadržaja, te na jači prodor konzervativnih i desnih vrijednosti na splitske zidove. Globalni pogled na uzorak od 3114 registrirana grafita pokazuje da se najveći broj (gotovo 39%) odnosi na sportsko-navijačke sadržaje, da 28% grafita iskazuje vezanost uz određenu subkulturnu grupu — skupinu vršnjaka, da 25% grafita govori o glazbenim stilovima i ljubimcima, a 18% se bavi političkim sadržajima. Danas bi ova posljednja sadržajna podskupina grafita nedvojbeno osvojila mnogo veći postotak. U manjim postocima zastupljeni su grafiti koji se bave tematikom teritorijalne pripadnosti, nasilja, ljubavi i seksa, religije itd. Grafiti koji se bave »nacionalnim pitanjem« u ukupnoj su frekvenciji zastupljeni sa samo 4%, ali je između prve i treće registracije grafita kako se moglo i očekivati, primijećen izrazit porast sadržaja vezanih uz naciju.

Na socijalno-psihološkoj ravni, zaključuju autori istraživanja, društvena se kriza i besperspektivnost odrazila i na sadržaj i stil grafita. Oni izražavaju osjećaj deprivilegiranosti i nezadovoljstva (među autorima grafita dosta je velik postotak nezaposlenih), koji nastoje barem imaginarno odagnati druženjem sa skupinom vršnjaka koja s njima dijeli iste vrijednosti, stavove, probleme. To, naravno, nerijetko vodi i prema socijal-

no problematičnom ponašanju, uživanju alkohola, droge, pribjegavanju nasilju prema drugim skupinama i sl. Grafiti tako postaju više medij kolektivne identifikacije nego izražavanje osobnog svjetonazora.

I danas, uz paralelno postojanje i boljih i lošijih načina, grafitomani se i dalje bore za svoje ideale »do posljednje kapi spreja«.

Veljka Čolić-Peisker

Prikaz

Carlo M. Santoro

*»La politica estera di una media
potenza«
(L'Italia dall' Unità ad oggi)*

Il Mulino, Bologna 1991.

Pred nama je jedna od rijetkih studija o talijanskoj vanjskoj politici, napisana s politološkog gledišta i lišena isključivo historio-grafske impostacije problema. Iako se autor u dijelu knjige služi povijesnim pristupom, on mu samo služi da naglasi zajedničke točke kontinuiteta talijanske vanjske politike od ujedinjenja do danas.

U određivanju djelovanja talijanske vanjske politike autor kao polazne determinante uzima: povijesne tradicije, geografski položaj, nacionalni interes, ciljeve i sredstva talijanske politike, vrijednosti koje želi postići u svom globalnom i regionalnom okruženju. Ovaj analitički pristup utemeljen je na metodologiji različitih teorija međunarodnih odnosa. Prije svega, na sistemskoj analizi Davida Eastona,¹ modelima Patricka McGowana i Howarda B. Shapiroa² (nezavisne i zavisne varijable), te na modelu Single — Country Analysis Jamesa Rosenaua, mode-

¹ Easton, David: *L'analisi sistemica della politica*, Marietti, 1979, Casale Monferrato

² Patrick McGowan, Howard B. Shapiro: *The Comparative Study of Foreign Policy*, Sage, 1973, Beverly Hills